

TARİH-İ OSMANİ ENCÜMENİ VE MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ

Mehmet Demiryürek*

Özet

Tarih meraklısı Sultan Mehmet Reşat'ın mükemmel bir Osmanlı tarihi yazılması amacıyla kuruluşuna öncülük ettiği Tarih-i Osmanî Encümeni Türkiye'de modern tarihçilik için önemli bir aşamadır. Son Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin başkanı olduğu Encümen, yayınladığı Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ile yeni bir tarih anlayışının öncüsü olmuştur. Bununla birlikte, Encümen'den beklenen "mükemmel Osmanlı tarihi" projesi yayınlanan ilk cildiyle birlikte ciddi eleştirilere de konu olmuştur. Hanedana dayalı tarih anlayışının örneklerinden olan Osmanlı Tarihi, ulusa dayalı tarih anlayışını savunan aydınlarca eleştirilmiştir. Başta Yusuf Akçura olmak üzere Fuat Köprülü, Ali Emiri gibi isimlerce tenkit edilen tarih projesi ancak bir cilt yayınlanabilmiştir. Bu makalede Fuat Köprülü'nün Osmanlı Tarihine yönelik eleştirileri ile Tarih-i Osmanî Encümeni ile ilişkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih-i Osmanî Encümeni, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, Abdurrahman Şeref Efendi, Mehmet Fuat Köprülü

Abstract

Tarih-i Osmanî Encümeni (The Ottoman Historical Counsel), of which foundation was realized under the pioneering of the Sultan Mehmet Reşat, an addict of history, in order to produce a perfect Ottoman history, represents a significant stage in Turkey in terms of modern historiography. the counsel, of which president was Abdurrahman Şeref Efendi, the latest official chronicler, became initiator of a new understanding of history through the journal Tarih-i Osmanî Encümeni (The Ottoman Historical Counsel). However, the Project of "Perfect Ottoman History" to be done by the Counsel faced fierce criticisms after the publication of the first volume. The study, a sample of the heraldic historical approach, was criticized by the intellectuals defending approaches based on the nation. Thus, the project ended in publishing only one volume, after the reviews of authors like Yusuf Akçura, Fuat Köprülü and Ali Emiri. This essay contains an evaluation of critiques of Fuat Köprülü towards the new Ottoman History, and his relations with the Counsel.

Keywords: Tarih-i Osmanî Encümeni (The Ottoman Historical Counsel), Tarih-i Osmanî Encümeni (The Ottoman Historical Counsel), Abdurrahman Şeref Efendi, Mehmet Fuat Köprülü.

TARİH-İ OSMANİ ENCÜMENİNİN KURULUŞU

Tarihe meraklı olan Sultan Reşat 27 Nisan 1909 tarihinde padişah olmuş ve 17 Mayıs 1909 tarihinde de dönemin önde gelen tarihçi ve eğitimcilerinden Abdurrahman Şeref Efendi'yi vakanüvis tayin etmiştir. Tarih-i Osmanî En-

* Prof. Dr., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü- ÇORUM. mehmetdmr-yrk@gmail.com

cümeni'nin kuruluş süreci, işte bu sırada, 25 Mayıs 1909 tarihinde, Sultan V. Mehmet Reşat'ın "*mecrûhîn-i guzât-ı Osmaniyeyi taltifen Etfal Hastahanesi'ni teşriflerinde arabada*" yanında oturan Salih Paşa'ya söylediği şu sözlerle atılmıştır:

'Şehzadeliğimde günde üç saat tarih okudum. Çünkü medar-ı iştigal olacak başka bir şeyim yok idi. Bu münasebetle Osmanlı Tarihlerini kâmilien okudum. Bu tarihlerdeki noksan pek ziyade mütebâriz olduğu gibi tekmil vekayii cem' ve edvârı muhtevi bir tarih bulunmadığını da maa-t-teessüf gördüm. Müellifât-ı makbule-i Osmaniye meyanında güzel ve şerait-i lâzime ile müdellel bir Tarih-i Osmani mevcut olduğunu arzu ederim. Böyle bir tarihin ez-her cihet mükemmel olması matlûb olduğundan Bâb-ı âli'den bulundurulacak vak'anüvis ve memurinden maada zabitanandan da malumat sahibi olanlardan birkaç zattan mürekkep bir komisyon teşkilini sadrazam paşaya söyleyeceğim, zabitanamızın vekayi-i askeriyeyi daha iyi yazacakları bedihîdir. Böyle bir tarih telif edildiği takdirde masarifini ben kendi kesemden tesviye edeceğim.'

Sultan Reşat, daha sonra vakanüvis Abdurrahman Şeref Bey'e de "*Otuz senedir tarih mütalaasıyla vakit geçiriyorum. Fakat Osmanlıların bidayet-i zuhûrundan zamanımıza kadar aynı üslûpta, aynı mükemmeliyette yazılmış tam bir Tarih-i Osmani'ye tesadüf edemedim. Bütün vekayi hep perakende eserlerde mestur. Binaenaleyh bütün vesikalar tetkik edilerek mükemmel ve bî-tarafâne bir tarih vücuda getirilmesini arzu ederim buyurmuşlardır.*"

Padişahın "*Müellifât-ı makbule-i Osmaniyye miyânında güzel ve şerâit-i lâzime ile müdellel bir Tarih-i Osmani*" yazılması ve "*bütün vesikalar tetkik edilerek mükemmel ve bî-taraf-âne bir tarih vücuda getirilmesi*" düşüncesi, dönemin önde gelen gazetelerinden **Sabah** ve **Tanin** gazetelerinde yayımlanan çeşitli yazılarla desteklenmiştir. Mirgûn, Ali Seydi ve Necip Asım gibi aydınlar bu konudaki düşüncelerini açıklamışlardır. Bu açıklamalar yeni bir tartışmayı da gündeme getirmiştir. Bu tartışma, yazılacak "*Mükemmel Osmanlı Tarihi'ni*" meydana getirecek / yazacak kurulun adının ne olacağı ile ilgilidir. Sultan Reşat konuyu gündeme getirdiğinde bir "*Tarih Komisyonu*"ndan bahsetmişti. Mirgûn ve Ali Reşat Sadrazam'a yazdıkları açık mektupta, bu tür bir eseri bir "*Osmanlı Akademisi*"nin yazabileceğini savunmuşlardır. Necip Asım Bey Hüseyin Cahit Bey'e yazdığı mektupta bir "*Osmanlı Akademisi*"nden (hem tarih hem de dil konularında çalışacak) bahsetmektedir. **Tanin** gazetesinde Necip Asım Bey'e yazılan cevabî yazıda ise "*Akademi yahut Encümen-i Maarif*"e gerek olmadığı sadece "*Erbâb-ı vukuftan mürekkep bir heyet-i mahsusa*"nın bu işi gerçekleştirebileceği ifade edilmiştir.

Bu sırada Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi **Sabah** gazetesinde konu ile ilgili bir bildiri yayımladı. Ona göre, "*Arzu olunan işbu eser ancak bir heyet marifetiyle meydana gelebilir. Bu heyet meyanında elsine-i muhtelifeye aşına zevâtın bulunması lâ-büddür. Necip Asım Efendi biraderimiz dünkü*

Tanın gazetesinde münderic mektubunda Akademiya teşkiline bile lüzum gösteriyor. Zann-ı acizâneme göre seyyar tetebbu memurlarından maada evsaf-ı lâzimeyi haiz on kadar zevattan mürekkep bir heyet taksim-i a'mâl kaidesine tevfikân ve bir program dahilinde ciddiyetle çalışır ise ale-t-tedric maksat hasıl olur." Görüldüğü gibi, işin başında bulunması beklenen Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi, Akademi'ye gerek duymuyor, "seyyar tetebbu memurlarından maada evsaf-ı lâzimeyi haiz on kadar zevattan mürekkep bir heyet" i yeterli buluyordu. Nihayet mükemmel bir Osmanlı Tarihi yazılması fikrinden doğan bütün bu tartışmaların sonunda Komisyon veya Akademi değil "Tarih-i Osmanî Heyeti" adıyla bir kurul oluşturulmuş ve beklenildiği gibi bu kurulun başkanlığına 20 Haziran 1909 tarihinde Vak'anivis Abdurrahman Şeref Efendi tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra komisyonun diğer üyeleri de atanmıştır.

Başkan Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi'nin davetiyle komisyon 24 Haziran 1909 tarihinde toplanmış ve "vücuda getirilecek eserin taksimâtıyla suret-i tanzim ve tahriri" konuşulmuştur. Alınan kararlar şunlardır:

1-Böyle bir eserin yazılabilmesi için gereken belgeler toplanması

2-Bazı vilayetlerde önemli tarihi vesikalar bulunduğu öğrenildiği için bunların İstanbul'a getirilmesi için gereken yazıların yazılması

3-Tarih-i Osmanî'nin yazılması konusunda üç grup kurulması ve Tarih-i Osmanî'nin medhali ve mukaddimesinin Abdurrahman, Necip Asım, Mehmet Arif, Karolidi Efendi ve Ahmet Tevhid Bey'den oluşan grup tarafından yazılması,

4-Kitabet hizmetini geçici olarak Ali Seydi Bey'in yürütmesi.

Komisyon teşekkül ettikten sonra ilk yapılan işlerden biri, "temel hedef olan mükemmel bir Osmanlı tarihi yazılması" için gerekli vesika ve evrakı toplamak ve tasnif etmeye çalışmak oldu. Daha bu ilk çalışma sırasında bu konuda hayal kırıklığına uğranılmış görünmektedir. Çünkü Topkapı Sarayı'ndaki evrakı tasnif için giden komisyon üyelerinin karşılaştıkları manzara içler acısı idi: "Otuz seneden beri kapıları bile açılmamış olan işbu mahzenlerde dökme suretiyle sakıflarına kadar doldurulmuş olan bir çok evrak ve vesaik ve sandukalara mevzu' bilâ-mübalâğa yüz binlerce defâtir rutubetten havasızlıktan fevkalâde müteessir olarak kısm-ı â'zamı çamur ve toprak külçeler haline münkalip olmuş ve bu tesirden nasılsa azade kalabilen bir kısm-ı cüz'isi da yine acımacak bir hale gelmiştir..."

Sultan Reşat'ın, mükemmel bir Osmanlı Tarihi yazılması sağlamak amacıyla kurulmasını arzu ettiği komisyondan beklenenler, bir komisyonun yapabileceği faaliyetin sınırını aşmış görünmekte idi. Bunu fark edenler bir komisyon yerine böyle bir faaliyeti gerçekleştirebilecek bir kurumun kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdi. Başlangıçta kurumsallaşma olayına sıcak bakılmamakla birlikte komisyonun faaliyete başlamasından sonra işin rengi değişti ve bu işin düşünüldüğü kadar kolay olmadığı anlaşıldı. Bu ne-

denle kurumsallaşmaya doğru bir gidiş başladı ve Tarih-i Osmanî Encümeni bu ihtiyaçtan doğdu.

Abdurrahman Şeref Efendi başkanlığındaki komisyonun "*Tarih Encümeni*" adını almasıyla ilgili ilk haber **Sabah** gazetesinde 3 Aralık 1909 tarihinde yayınlanmıştır. Habere göre "*Abdurrahman Şeref Efendi'nin taht-ı riyasetinde müteşekkil komisyonun Tarih Encümeni adıyla resmen tanınması ve bu bâbda kaleme alınan talimat layihasının mevki-i tatbiki vaz'ı husûsunda müşârunileyh tarafından vuku'bulan iş'ar üzerine meclis-i mahsus-ı vükela kararıyla bilâ-istizan irade-i seniyye-i cenab-ı hilâfet-penahî şeref-müteallik buyurulmuş ...*"tur. Bu tarihten sonra Osmanlı Tarih Komisyonu'ndan "*Tarih-i Osmanî Encümeni*" adıyla bahsedilmeye başlanmıştır. **Sabah** gazetesinin 19 Aralık 1909 tarihli nüshasında verdiği habere göre Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulması hakkında "*...irade-i seniye-i seniye-i hazret-i padişahî şeref-südûr buyurulmuştur.*" Kısa bir süre sonra da Tarih-i Osmanî Encümeni Hakkındaki Talimatname de yayımlanmıştır. Tarih-i Osmanî Encümeni, 9 Şubat 1910 Çarşamba günü toplantısında bir mecmua yayınlamaya karar vermiştir. Bu mecmuanın ilk sayısında, Encümen hakkındaki Talimatname ile encümen üyelerinin listesi yayınlanmıştır. (Demiryürek 2001: 41-49)

TARİH-İ OSMANÎ ENCÜMENİ VE MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ

Mehmet Fuat Köprülü 1927 yılına kadar Tarih-i Osmanî Encümeni (1924'ten sonra Türk Tarih Encümeni) üyeliğine atanmamıştır. Mustafa Oral'a göre, bu durumun "*belki de en önemli nedeni 1913'te yayınladığı bir yazıda Tarih-i Osmanî Encümeni çalışmalarını ve üyelerini oldukça sert bir dille eleştirmesi, üstelik onları küçümseyici ifadeler kullanmasıdır*" (Oral 2006: 102). Köprülü 1927 yılında encümen üyeliğine atanıncaya kadar geçen sürede tarih ve edebiyat araştırmalarına duyduğu ilgi nedeniyle zaman zaman Tarih-i Osmanî Encümeni'nin çalışmalarını eleştiren yazılar yayınlamıştır. Köprülü'nün encümene yönelttiği eleştiriler daha önce iki çalışmada değerlendirilmiştir (Oral 2006: 103,108, 151-52, 171; Akbayrak: 198, 198-204). Bu değerlendirmeler eserlerin yapısı itibarıyla özet şeklinde olduğundan biz çalışmamızda konumuz gereği ayrıntıya inmeye ve doğrudan Tarih-i Osmânî Encümeni'ni ilgilendiren bölümleri ayrıntısıyla yansıtmaya çalışacağız. Köprülü'nün eleştiri yazılarından birincisi Aralık 1913'te *Bilgi* mecmuasında yayınlanmıştır. "*Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında*" başlıklı bu yazıya göre, Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra "*eski idarenin şiddetle men' ettiği tarihçilik merakı memlekette adeta müfrit bir surette hüküm-fermâ olmaya başladı. Her gün yeni bir eser-i tarihî meydana çıkıyor, bilhassa 'Seignobos' kemâl-i vecd ve taabbüde muhtelif kalemeler tarafından tercüme olunuyor, Tarih-i Siyâsî, Şark Meselesi, Tarih-i İslâm gibi unvanlara kitapçı camekânlarında sık sık tesadüf ediliyordu.*" Köprülü'ye göre, tarihe olan merak ve tarihî eserlerdeki bu artışa rağmen "*millî tarihi-*

mize aid ve 'şâhsî' hiçbir" bilimsel eser ortaya konulamamıştır. Çünkü memlekette "müverrih ve âlim" yokluğu açıktı.

Köprülü bundan sonra sözü 1909 yılında kurulan Tarih-i Osmanî Encümeni'ne getirmekte ve "Nihayet, Osmanlı Tarihi'nin öyle metrûk ve kimse-siz kalması hakan-ı lâ-hak beşinci Reşat hazretlerinin nazar-ı dikkat-i hümayûnlarını celb etti; ve ulûm-ı tarihiyyeye vukûfuyla ma'rûf olan hakanımız, milletin şevket ve azametiyle mütenasib bir Osmanlı Tarihi vücuda getirilmesi için vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi Hazretleri'nin riyâseti altında mütehassislardan mürekkep bir encümen teşkilini fermân buyurdular. Ahmet Tevhid Bey, Arif Bey, Necib Asım Bey gibi cidden mütebahhir zâtların da iştirak ettikleri bu encümen, o zamandan beri muntazaman çalışıyor ve iki ayda bir yeni vesikaları havi mühim bir mecmua çıkarıyor." demektedir. Encümenin kuruluşunun üzerinden yaklaşık dört yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ kapsamlı bir Osmanlı Tarihi meydana getirememesi ve ancak birinci cildin "fihristini" yayımlayabilmiş olması Fuat Köprülü'nün de dikkatini çekmiştir. Ona göre, "Mufassal bir Osmanlı Tarihi yazmakla yeni birkaç vesikadan ufak bir makale vücuda getirmek arasında galiba çok farklar olacak ki encümen henüz bir şey ortaya koyamadı; yalnız geçenlerde, derdest-i tahrîr olan birinci cildin fihristini meydana atmakla iktifa etti. Bu fihrist hakkındaki mütalaamızı söylemeden evvel, Tarih Encümeni'nin mesaisini, bizim fikrimizce, akîm bırakan noktayı işaret edelim."

Meseleye dışarıdan bakıldığında "öyle görünüyor ki Tarih Encümeni azâları arasında 'tarihî telakki' itibarıyla hiçbir mücâneset yoktur" diyen Köprülü'ye göre "Azâdan bir kısmı, cidden mütebahhir ve mütehassis olmakla beraber, 'âlim' sıfatını ihrâza gayr-ı lâyıktırlar; onlar vekayii yan yana dizmekle, muhtelif nüshalardaki tehalüfe bir suret-i hâl bulmakla tarih yazdıklarını zannediyorlar. Halbuki bugünkü manasıyla tarih, takvimî bir vekayinâmeden büsbütün başka bir şeydir. Tarih felsefesi, usûlü hakkında muayyen bir fikre malik olmayan o muhterem zâtlar, nihâyet bir müverrihe vesâik hazırlamak hizmetini ifa edebilirler ki bu da pek büyük bir hidmettir. Fakat bu tarzda vücuda gelen bir eser mütebahhirânedir, bir eser-i âlimâne değildir."

Encümen üyelerinin ortak bir tarih anlayışı olmadığını, bazı üyelerin çağdaş tarih felsefesi ve usûlünden habersiz olduklarını yukarıdaki şekilde ifade eden Köprülü " 'Fustel dö Kolanj' gibi, 'Monzen' gibi değil hatta bir 'Lavis' gibi, bir 'Sorel' gibi müverrih olmak için bile başka bir zihniyyet, başka bir kabiliyet-i ilmiyye, başka bir vüs'at-i nazar lâzımdır." diyerek eleştirilerini sürdürmüştür.

Köprülü'ye göre "Encümen azâsının diğer büyük bir kısmı, bu ilk zümre ile kabil-i kıyas olmayacak kadar az malumat(l)ı ve ma-teessüf aynı zamanda tarihin yeni telakkilerine karşı da o (kadar) kayd-ı lâkayd ve bigânedirler. Kıymet-i mütebahhirâneleriyle her hangi bir Avrupa encümeninde bile bir mevki-i ihtirâm işgal edebilecek Abdurrahman Şerefler, Halil Edhemler gibi

efâzıla hatta şakird olamayacak olan o gibi zevâtın encümendeki hikmet-i mevcudiyetlerine herkes gibi biz de sadece hayranız!”

Köprülü encümen üyelerinin bir kısmının da “*Meselâ Ahmet Refik gibi, tarihin adi bir masalcılıktan ibaret olmadığını anlayarak garb müverrihlerinin usullerine ittiba’ etmek*” isteyenler olduğunu belirttikten sonra bu grubun “*birinciler mertebesinde mütebahhir ve mütehassis olmaktan*” uzak oldukları düşüncesindedir. Ona göre, bununla birlikte bu grup “*âlim ve müverrih sıfatlarını ihrâza diğerlerinden daha çok müstaid bulunuyorlar. Meselâ Refik Bey, Osmanlı Tarihi’ne ait birbirini müteakip neşr ettiği ciltlerle tarihi diğer rüfekâ-yı mesaisinden daha az ciddî fakat zahiren ilmî ve terkîbî bir tarzda telakki ettiğini gösterdi. Hakikat halde ilmî bir eser olmaktan ziyâde tarihe vâkıf bir ‘publisist’in mahsulü addolunmağa daha müsaid olan o eserler, muharririnin kabiliyet-i ilmiyyesi hakkında ancak birer vaad mesâbesindedir. Onları halka bir terbiye-i tarihiye vermek maksad-ı mütevazîânesiyle neşr ettiğini saklamayan genç müverrih Refik Bey’den, biz büsbütün başka eserler bekliyoruz.*”

Köprülü yukarıda ifade edilen görüşlerinin tamamıyla doğru olduğu konusunda bir iddiaya sahip olmadığını, ancak “*encümenin neşriyâtı, azâsının şahsiyetleri haricen böyle bir hüküm vermemize müsaid bulunuyor*” diyerek görüşlerinin dayanaklarını açıklamıştır.

Köprülü encümenin yazmayı planladığı Osmanlı Tarihi’nin ilk cildinin encümenince hazırlanmış programını da eleştirmektedir. Ona göre “*Tarih Encümeni neşr etmek istediği eserin birinci cildinin muhteviyâtını gösteren fihristi meydana koymakla yukarıdan beri iddia ettiğimiz noktaları teyit etmiş oldu. Evvelâ anlaşıldı ki Tarih Encümeni azâları bu şube-i marifetin ilmî usullerine karşı tamamıyla lâkayddırlar; Çünkü –Türk Tarih-i Edebiyatı Usûlü- hakkındaki makalemizin ilk kısmında işaret ettiğimiz veçhile – askerî ve siyâsî hadiselerden başka hiçbir hadiseyi tarihin saha-i tetkikine kabul etmiyorlar. Halbuki tarihin bugünkü telakkisine göre, müverrih, kaybolmuş medeniyetleri, zamanları, manzara-i umûmiyyesiyle, tabii şekl-i hayatıyla, münferit ve müstesna vakaların ehemmiyetini hadd-i hakikisine tenzil ederek yaşatmağa mecburdur. Binaenaleyh müverrih vekayi-i maziyesini nakl ve ihya etmek istediği cemiyetin evvelâ menşe-i ırkîsini, muhit-i hükmî ve coğrafîsini, tarz-ı teşkilinde methaldâr olan amilleri, kuva-yı siyasiyyesinin tarz-ı tevzi’ ve tahakkümünü, aile iktisadiyatını, halk hayat ve teşkilatını, bu teşkilatın resmî teşkilat ile münasebetlerini, şekl-i mülkiyeti, ziraat ve ticaret ve sanayii, lisan ve edebiyatı, dini, terakkiyât-ı ilmiyyeyi, mücâvir kavimlerle maddî ve manevî münâsebâtın derecesini vâzih hatlarla gösterecektir. Eski müverrihlerimiz bu cihetleri anlayamazlardı. Fakat- Tarih Encümeni programı ispat ediyor ki- bir heyet-i içtimaiyyenin anasır-ı mürekkebesini, mihani- kit-i hayatıyyesini görüp anlamamakta bugünkü müverrihlerimiz de onlardan farklı bulunmuyor! On dokuzuncu asra tarih asrı diyecek kadar o medlulü genişletmiş olanlar, Tarih Encümeni’nin onu bu derece tahdîd etmesine- eğer*

haber alsalar- çok hayret ederlerdi...”

Encümenin yayınladığı programda “Türk” kelimesine yer vermemesini de eleştiren Köprülü’ye göre “*Türk kelimesini kullanmayacak kadar menşe-i vekâyiden gaflet etmiş olan enstitümüz, nazar-ı itibara aldığı hadiseleri bile tamamıyla münferit bırakıyor. Katip Çelebi Takvim-üt-Tevarih’inde herhalde daha ilmî hareket etmiş, hele Cevdet Paşa tarz-ı telakki itibarıyla bugünkü müverrihlere şiddetle tefevvukunu suret-i katiyyede meydana koymuştu.*”

Tarih Encümeni’ni yukarıdaki ifadelerle eleştiren Köprülü, encümenin yayınladığı mecmua hakkında ise olumlu görüşlere sahiptir. Köprülü’ye göre encümen “*neşr ettiği mecmua ile, erbâb-ı tetebbua çok hizmet ediyor. Maa-teessüf bazen pek âdi, pek kıymetsiz yazılar yanında o kadar kıymetli ve mütebahhîrâne eserlere tesadüf ediliyor ki onları neşre vesâtet etmek herhangi bir mecmua-i ilmiye için şereftir. Memleketimizde henüz hakiki alimler yetişemediği bir hakikat iken, Tarih Encümeni’ni teşkil eden bazı nadir mütebahhîrlerin kıymetini teslim etmemek kadr-i nâ-şinashıktır. Bu itibar ile Ali Kemal Bey’in encümen-i ilmî hakkındaki hücumlarını çok müfrit bulduğumuza da itiraf edelim. Yukarıda ta’dad ettiğimiz bütün kusurlarına rağmen, keşke Tarih Encümeni Mecmuası’na mümâsil birkaç mecmuamız olsa ...*” (Köprülü(zâde) 1913: 186-190).

Köprülü Tarih-i Osmanî Encümeni hakkındaki ikinci eleştirisini 1917 yılı sonunda yapmıştır. O *Yeni Mecmua*’da yayımlanan “*Bizde Millî Tarih Yazılabilir mi?*” başlıklı bu yazısında Meşrutiyet’in ilanından sonra memlekette bir tarih modasının uyandığını ve Türkçe’ye birçok çeviriler yapıldığını belirttiikten sonra sözü encümene getirmekte ve “*yine o sırada, büyük bir Osmanlı Tarihi yazmak vazifesiyle mükellef olarak ‘Tarih-i Osmanî Encümeni’ teşkil olundu.*” demektedir. Fakat aradan geçen zaman zarfında “*herhalde ehemmiyetle telakkiye lâayık bir takım Tarih-i Siyasî tercümeleriyle encümenin bundan altı ay kadar evvel neşr ettiği bir cilt Osmanlı Tarihi’nden başka*” önemli bir eser ortaya konulmamıştır. Köprülü, Tarih Encümeni’nin “*neşre başladığı ufak vesika*” mecmualarını “*az çok ilmî bir kıymeti haiz olan monografiler*” arasında saymakta ise de encümenin yayınladığı Osmanlı Tarihi konusunda bazı eleştiriler yapmaktadır. Köprülü’ye göre “*memlekette daha ‘tarih’ telakkisinin ne kadar iptidâî bir halde bulunduğunu anlamak*” için encümenin yayınladığı Osmanlı Tarihi’nin giriş kısmını okumak yeterlidir. Ona göre “*bu mukaddime bizdeki tarihçilerin daha ‘İbn-i Haldun’ devrine yetişebilmek için daha hiç olmazsa bir iki asır beklemeğe mecbur olduklarını gösteriyor.*” Köprülü eserin mukaddimesini beğenirse ve “*eserin umûmî planına ve medeniyet tarihine ait kısımlarına dair birçok tenkitlerim var*” dese de eserin metnini takdire değer bulmakta ve “*fakat bütün insafımla itirafa mecburum ki, o metin o mukaddimeye göre hiç de fena değildir*” (Köprülü(zade) 1917:427-428) demektedir.

Mehmet Fuat Köprülü 1920 yılında “*Musahabe-i Edebiyye: Osmanlı Tarihi Meselesi*” başlığıyla *Dersaadet* gazetesinde yayımlanan yazısında da

Tarih-i Osmânî Encümeni'ne değinmektedir. Fakat bu kez encümene karşı daha anlayışlıdır. Meşrutiyet'in ilk günlerinden beri "Kaç asırlık bir millet olduğumuz halde niçin hâlâ ortada bir tarihimiz yok? Mazimizi neden bu derece fena ve yanlış biliyoruz? Bu eksiği tamamlamak için ne yapmalıyız?" sorularının sorulduğunu belirten Köprülü'ye göre, "vakia ortada bir "Tarih-i Osmanî Encümeni" ile onun bazı neşriyatı var. Bu neşriyat bütün kusurlarına rağmen, şüphesiz şâyân-ı takdir ve şükrandır. Lâkin ne kadar yazık ki, şu son iki üç seneden beri bu zavallı encümen de adeta infisâh etmiş, akamete mahkûm olmuştur. "Tarih" medlulünü idrak husûsunda aralarında hiçbir rabita ve müşâbehet bulunmayan ve esasen her türlü vesâit-i maddîyeden mahrum olan bir encümeden bundan fazla bir mahsul beklemek haksızlıktır." O günlere Akşam gazetesinde yayımlanan yazılarda encümenin "şiddetle ve insafsızca hırpalayışını, encümenin birçok noktalarda şiddetle muarız olmağla beraber, hiç doğru" bulmayan Köprülü'ye göre, "Tarih Encümeni" dünyanın en büyük müverrihleriyle aynı derece-i kudrette adamlardan mürekkep olsa bile bu şerâit dairesinde hiçbir şey yapamazdı. Çünkü milli tarihi birden bire yazmak için değil, istikbalde yazılacak bir tarihin temellerini şimdiden hazırlamak için bile pek büyük maddî fedakârlıklar sarfi icâb eder. Senede bir iki yüz lira -evet gülmeyiniz, sade bu kadar- vâridâta malik olan bir encümen için dağılmaktan başka hiçbir yapacak iş yoktur. Matbuatın vazifesi böyle ilmî müesseselere lüzumsuz yere hücum değil, onları akamete mahkûm eden esbâbi arayarak o sebeplerin izalesi için neşriyatta bulunmaktır."

Fuat Köprülü, söz konusu yazısında, encümenin yayınladığı Osmanlı Tarihi ile ilgili olarak yine bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Ona göre "Tarih Encümeni'nin en büyük hatası, daha Osmanlı Tarihi'ni yazmak için ortada hiçbir şey yokken, bütün vesâik ve menâbi meçhul iken, böyle bir emr-i azîme teşebbüsü oldu. Mehmet Arif ve Necip Asım Beyler tarafından yazılan ilk cilt bu husustaki yokluğa nazaran az çok haiz-i kıymet bir eserdir. Mamafihi hiçbir zaman bir encümen tarafından yazılacak bir eser-i muhteşem-i ilmîye medhal olamaz ki, müellifleri de esasen bunu münker değillerdir." Bu eleştirisiyle birlikte Köprülü yayımlanan Osmanlı Tarihi'nin "daha iyisi vücuda gelinceye kadar, Mehmet Arif ve Necip Asım Beylerin -şüphesiz birçok şâyân-ı takayyüd cihetleri olan- tarihini büsbütün hiçe indirmek nasıl doğru değilse, bu eserin bir encümen-i ilmîye izafe edilerek onun hülâsa-i mesaisi gibi addedilmesi de o kadar yanlıştır." demektedir ve "Tarih Encümeni, azası öyle birden bire ilmî ve terkibî bir eser vücuda getirilmeyeceğini düşünerek bu teşebbüsü istikbale terk etseydiler, elbette daha makul hareket etmiş olurlardı." diye devam etmektedir. Encümenin yayınladığı Osmanlı Tarihi'nin ilk sayfalarında yer alan "Medhal/Giriş)" bölümünde yer alan fikirleri "ortaçağ zihniyeti mahsulü" sayan Köprülü'ye göre, bu zihniyete sahip bir encümen "tabi bundan daha ilmî bir hatt-ı hareket takibini düşünemezdi." Köprülü'ye göre, aslında encümenin yapması gereken "Bir taraftan neşr ettiği mecmuaya muntazaman devam etmek, diğer taraftan muntazam bir usûl dairesinde vesâik-i ka-

dimeyi tab' ettirmek ve en sonra takip ettiği usûl veçhile muhtelif meseleler hakkında ayrı ayrı monografiler vücuda getirmek encümen için en doğru yoldu. Encümen, azasından bazılarının himmetiyle son zamanlarda bu hatt-ı hareketi takibe başlıyordu.” Fakat “Ne çare ki maddî vesaitten mahrumiyet, maddî fedakârlıklara muhtaç olan bu mesâiyi de akîm bıraktı. Halbuki, meselâ Anadolu'nun büyük medeniyet merkezleri hakkında –Halil Edhem Bey Efendi'nin “Kayseri” şehri hakkında yazdıkları gibi- ayrı monografiler neşretmek müstakbel tarihimizin yazılması için ne kadar müffid olurdu” (Köprülü(zade) 1920:2).

Mehmet Fuat Köprülü 1921 yılında “*Tarih Kırıntıları*” başlığıyla *İkdam* gazetesinde yayımlanan yazısında çok kısa fakat sert bir şekilde Tarih-i Osmânî Encümeni'nin yayınlarını eleştirmekte ve “*Tarih Encümeni namına bastırduğumuz birkaç metin, basit bir dimağın yapabileceği en basit ve istihzârî mesaide bile ne kadar yaya olduğumuzu meydana koydu. İbtidâî ve tahlîli bir işte bu kadar muvaffakiyetsizlik gösterenlerin “terkîb-i tarihî” gibi yüksek müşkil işlere nasıl girişebileceklerini Allah bilir*” diye yazmaktadır. Ona göre asıl mesele, Ahmet Refik Bey'in iddiasının aksine, “tahsisat yokluğu” değil, “erbâb-ı ihtisas yokluğudur.” Zira “*elimizde bu mesaiye sarf edilecek yüzbinlerle lira mevcut olsa bile, o işleri asrî bir şekilde ve garb mehafil-i ilmiyesine gülünç olmayacak bir şekilde yapabilecek insanlar nerede? Kendi noksanımızı bilsek, başımızdan büyük işlere kalkışmasak ne kadar iyi olur!*” (Köprülü(zade) 1921:2).

Mehmet Fuat Köprülü 1921 yılının Eylül ayında *İkdam* gazetesinde yayımlanan “*Perşembe Musahabeleri: Edebî Bir Mesele*” başlıklı yazısında bir kez daha Tarih-i Osmânî Encümeni'ne değinmektedir. Ancak Köprülü bu yazısında yeni bir görüş ileri sürmemekte, sadece 1920 yılında *Dersaadet* gazetesinde yayımladığı yazısında Tarih-i Osmânî Encümeni'nin yayınladığı Osmanlı Tarihi ile ilgili görüşlerini tekrarlamaktadır (Köprülü(zade) 1921:2).

MEHMET FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN TÜRK TARİH ENCÜMENİ BAŞKANLIĞI

1925 yılında Encümen başkanı Abdurrahman Şeref Efendi'nin ölümü üzerine Ahmet Refik (Altınay) encümen başkanı olmuştur. 1927 yılına kadar önemli bir faaliyet gösteremeyen Encümen 6 Temmuz 1927 tarihli bir yönerge ile Maarif Vekâleti'ne bağlı olarak yeniden kurulmuştur. Yeni encümenin 22 ve 29 Eylül'de yaptığı iki toplantılardan sonra Ahmet Refik'in istifa ettiği yerine Fuat Köprülü'nün encümen başkanlığına seçildiği açıklanmıştır (Oral 2006:182; Akbayrak 2009:336-338). 29 Eylül 1927 tarihli toplantıdan sonra encümen çalışmalarını Darülfünun Edebiyat Fakültesi bünyesinde sürdürmüştür (Akbayrak 2009: 338). Bu sırada encümen Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nı yayımlamayı düzensiz de olsa sürdürmüştür. 1929 yılı Haziran ayından sonra mecmua, Türk Tarih Encümeni Mecmuası (Yeni Seri) adıyla yayımlanmıştır. Yeni seri ancak 5 sayı

yayımlanmıştır. Ankara Hükûmeti'nin, 1931 yılı Nisanında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurması ve 1931 yılı sonunda da Türk Tarih Encümeni'ne verdiği desteği tamamen kesmesi üzerine encümen kapanma noktasına gelmiştir (Akbayrak 2009:339-340). Bu arada encümen üyelerinden Ahmet Refik ve encümen başkanı Fuat Köprülü 26 Mart 1932 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ne 19. ve 20. üye olarak katılmışlardır (Akbayrak 2009: 379; Oral 2006:184). Böylece encümen sona ermiş, kütüphanesi Türk Tarih Kurumu'na devredilmiştir.

1927'de tekrar kurulan ve Fuat Köprülü başkanlığında çalışmalarını sürdüren encümen bu dönemde Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nı ancak 7 sayı olarak yayımlayabilmiştir. Kitaba gelince, bu devrede encümen Menakıb-ı Hünerverân'ı, Silahtar Tarihi'ni, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin yedinci ve sekizinci ciltlerini, Tühfe-i Hattatîn'i ve Düstürname'yi, Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı'nı, Hicrî On Birinci Asırda İstanbul Hayatı'nı ve Son Asır Türk Şairleri'ni yayınlamıştır (Akbayrak 2009: 340-345: Oral 2006:184).

KAYNAKÇA

- AKBAYRAK Hasan (2009), *Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine*, İstanbul: Kitabevi.
- DEMİRYÜREK Mehmet (2001), "*Tarih-i Osmani Encümeni'nin Kuruluşu*", Toplumsal Tarih, Haziran 2001, s.41-49.
- Köprülüzâde Mehmet Fuat (1913), "Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında", *Bilgi Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:2, Kânun-ı evvel 1329, s.185-196.
- Köprülüzâde Mehmet Fuat (1920), "Musahabe-i Edebiyye: Osmanlı Tarihi Meselesi", *Dersaadet*, 30 Eylül 1920, s.2.
- Köprülüzâde Mehmet Fuat (1921), "Tarih Kırıntıları", *İkdam*, 9 Ağustos 1921, s.2.
- Köprülüzâde Mehmet Fuat (1921), "Perşembe Musahabeleri: Edebî Bir Mesele", *İkdam*, 15 Eylül 1921, s.2.
- ORAL Mustafa (2006), *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, İstanbul: Asil Yayın Dağıtım LTD. ŞTİ.